

Recensies

Libellen in Zuid-Kennemerland

K. Dekker, D. Groenendijk, W. Konijnenberg, F. Koning, P. Veel, D Vonk & L. de Vries. 2018. Libellenwerkgroep Zuid-Kennemerland. 112 pagina's. Hardcover, 20 x 25 cm. ISBN 978-0-36-803782-5. Prijs € 24,50.

René Manger

Het boek is het resultaat van 20 jaar libellen inventariseren in Zuid-Kennemerland in de provincie Noord-Holland. Duingebieden, zoals de Amsterdamse Waterleidingduinen, Middenduin, Duin en Kruidberg en Kennemerduinen, vormen bijna de helft van het waarnemingsgebied dat een grootte heeft van ongeveer 240 km². De inleidende hoofdstukken geven een korte beschrijving van het landschap van Zuid-Kennemerland, het libellenonderzoek dat in dit gebied heeft plaatsgevonden, en de leefwijze van libellen. Het grootste deel van het boek bevat de beschrijvingen van de 39 libellensoorten die de laatste 20 jaar zijn gezien. Elke soortbeschrijving omvat twee pagina's en begint met een korte

karacteristiek, waarna de leefwijze, het biotoop en de toekomst worden besproken. Tot slot is er per soort een stippenkaart aanwezig die de verspreiding in aantallen en per km-hok laat zien. Onder de stippenkaart staat bij sommige soorten in een groene grafiek de aantalsgegevens gecorrigeerd voor de bezoekfrequentie van de monitoringroutes en voor veranderingen in de verdeling van die routes over het onderzoeksgebied in de afgelopen 20 jaar. Deze grafieken zijn gebaseerd op een statistische methode (TRIM) die ook door de Vlinderstichting wordt gehanteerd. Als voor deze methode onvoldoende gegevens beschikbaar waren, is alleen gecorrigeerd voor de bezoekfrequentie.

Glassnijder

De Glassnijder is te herkennen aan zijn mozaïekpatroon op het achterlijf en zijn behaarde borststuk. Al vroeg in het voorjaar is hij samen met de Vuurljuffer in het veld waar te nemen.

Het lijnenspel op het borststuk is kenmerkend voor zijn naam. Man en vrouw verschillen in kleur en vorm: man heeft op het achterlijf blauwe vlekken op een bruine ondergrond, de vrouw heeft voornamelijk gele vlekken.

Kenmerkend is ook het vliegpatroon: laag over het water patrouillerend langs de oevervegetatie, elke inham inspecterend.

Leefwijze

Voor de paring wordt een rustplaats in de omgeving, meestal hoge begroeiing, gekozen. De ei-afzetting vindt solitair plaats in zacht drijvend materiaal van waterplanten, ook rottende stengels worden gebruikt. De eieren komen na drie à vier

Brachytron pratense

weken uit, de larven ontwikkelen zich doorgaans na drie overwinteringen tot een imago. De vliegtijd is van half april, begin mei tot begin augustus met de top in mei en juni.

Biotoop

In de duinen, maar ook in de laagveengebieden wordt de Glassnijder regelmatig aangetroffen, de aanwezigheid van een rijke water- en oevervegetatie is belangrijk voor deze soort. Hij heeft niet meer dan een stuk van een 100 meter water nodig en het water hoeft daarbij niet breed te zijn.

Verspreiding

Vóór 1989 wordt deze soort beschreven als zeldzaam. Vóór 1989 is voor onze regio maar een enkele waarneming beschreven (lit. 1). In 1998, het eerste teljaar van onze werkgroep, blijkt de Glassnijder echter al opmerkelijk wijdverbreid en

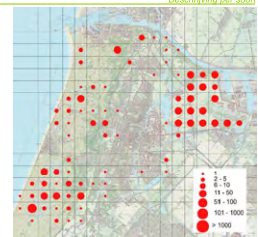
talrijk in de duinen van Zuid-Kennemerland (lit. 3). Ook in het laagveengebied bij Halfweg waar door onze afdeling gemonitord wordt, worden ze gezien.

Ook in de rest van Nederland is hij algemeen geworden, vooral in de laagveenmoerassen. De landelijke trend is, evenals bij ons, matig toenemend (lit. 2).

Toekomst

Eind jaren negentig stond de Glassnijder op de Rode Lijst. Vanaf 2012 is dit niet meer het geval en lijkt de toekomst van deze soort onbedreigd.

Beschrijving per soort

Glassnijder man

Glassnijder vrouw

Libellen in Zuid-Kennemerland

Kees Dekker
Dick Groenendijk
Wim Konijnenburg
Frans Koning
Piet Veel
Dik Vonk
Lippe de Vries

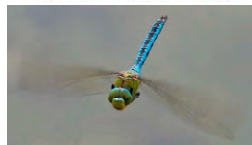
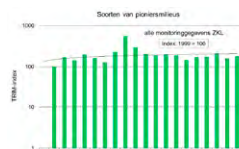
Van libellensoorten die in zeer geringe aantallen werden waargenomen en tevens niet ieder jaar zijn waargenomen, zijn zowel de monitoringgegevens als de losse waarnemingen in grafiek verwerkt. In het hoofdstuk 'Trends' beschrijven de auteurs de veranderingen in vliegtijd van bepaalde soorten die in de periode 2001-2017 werden waargenomen. Zo lijkt bijvoorbeeld de Vuurjuffer vroeger in het seizoen te verschijnen, maar ook eerder te verdwijnen dan vroeger, en wordt de Gewone pantserjuffer langer in het jaar waargenomen. Ook wordt een overzicht gegeven van de trends voor de libellenfauna in verschillende landschappen. Hiervoor zijn verschillende soortgroepen gedefinieerd. In het laatste hoofdstuk wordt naar de toekomst gekeken. Welke soorten zullen mogelijk verdwijnen of welke zullen zich vestigen? De werkgroep geeft aan dat er hiermee voldoende reden is om met enthousiasme op de ingeslagen weg verder te gaan.

Het boek is uitgevoerd met een harde kaft met een enigszins anoniem vormgegeven voorkant. Het binnenwerk is van vrij dik papier hetgeen mooi oogt, maar is niet ingebonden waardoor het openhouden van de pagina's tijdens het lezen van het boek niet gemakkelijk aanvoelt.

Soorten van pioniersmilieus

In deze groep zijn de volgende soorten opgenomen: Tengere grasjuffer, Grote keizerlibel, Plattbuk, Bruinrode heidelibel, Zwervende heidelibel en Zwervende pantserjuffer.

Er lijkt sprake te zijn van een lichte stijging of stabiele trend. We moeten daarbij bedenken dat pioniersmilieus op onze routes (waarvan hier dus de gegevens gebruikt zijn) bijna niet voorkomen. Immers, de routes worden gedurende vele jaren gevolgd (sommige al vanaf 1998) en pioniersmilieus zijn vrijwel altijd tijdelijk. Door natuurontwikkeling zijn in de afgelopen jaren op grote schaal pioniersmilieus ontstaan, maar daarin zijn vrijwel geen routes gecreëerd. En als dat wel tijdelijk zo was (Oude Huisje bij Zandvoort bijvoorbeeld) dan ging daar de successie voort, terwijl nieuwe omstandigheden werden gecreëerd in het nabijgelegen Kraansvlak, maar de route uiteraard niet meeverhuisde. De soorten wel. Van soorten als Tengere grasjuffer en Plattbuk bijvoorbeeld weten we dat ze op de routes beperkt gezien worden, maar op andere locaties in het duin talrijk kunnen zijn.

De Grote Keizerlibel kende afgelopen jaren een stijgende trend

Soorten van het stedelijk milieu

De soorten die voor deze groep zijn benoemd zijn Houtpantserjuffer, Kleine roodoogjuffer, Grote roodoogjuffer, Lantaarntje en Paardenbijter. De index van deze soorten is vanaf 1999 met een ruime factor 100 groter geworden. Dit kan vooral op het conto worden geschreven van de beide roodoogjuffers en de Vuurjuffer. In het stedelijk milieu is in onze regio duidelijk sprake geweest van een verbetering van de waterkwaliteit en een rijkere en meer natuurlijke watervetatie.

Soorten van laagveenwateren

In de groep van de laagveenwateren gaat het om Kleine en Grote roodoogjuffer, Vuurjuffer, Viervlek, Variabele waterjuffer, Gewone overlibel, Gevlekte witsnuitlibel, Glassnijder en Vroege glazenmaker.

De KNNV Libellenwerkgroep Zuid-Kennemerland kan met trots terugkijken op dit boek. Het is een gedegen samengestelde atlas met zeer veel informatie over de verspreiding en aantalsontwikkeling van de libellenfauna in deze regio. Het boek is een absolute aanrader voor iedere natuurliefhebber uit de Hollandse regio, maar uiteraard ook interessant voor mensen uit Nederland en Vlaanderen.

Les larves de libellules de Paul-André Robert | Die Libellenlarven von Paul-André Robert

L'Oeuvre d'une vie | sein Lebenswerk

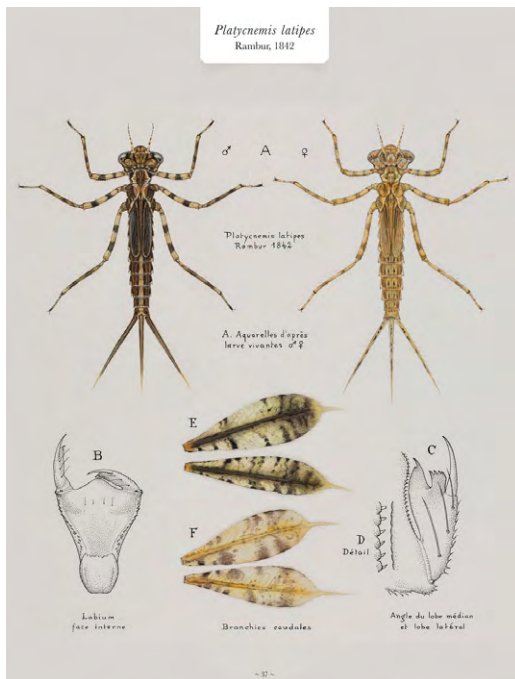
Christophe Brochard (coördinatie). KNNV Publishing. 2018.

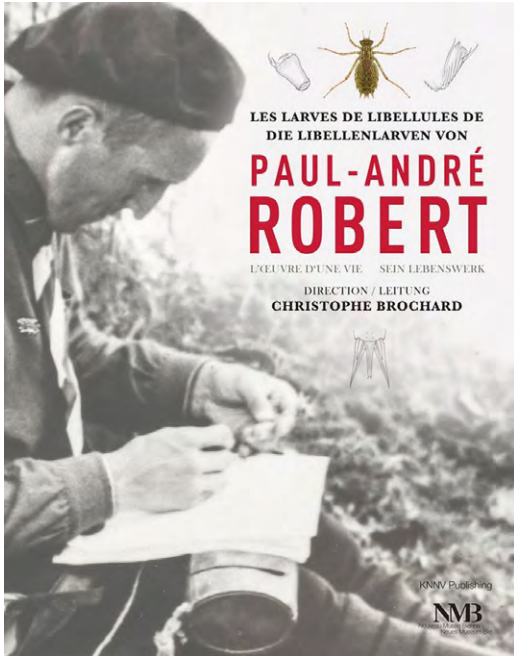
ISBN: 9789050116831. Tweetalig (Frans en Duits). Hardcover, 320 pp. Prijs € 89.95.

Geert De Knijf

Paul-André Robert (1901-1977) was een Zwitserse kunstenaar en natuurkenner. In Europa is Robert vooral bekend door zijn boek 'Les Libellules' dat in 1958 in het Frans verscheen en in 1959 in het Duits. Minder bekend is het feit dat Robert op zestienjarige leeftijd aan een monumentale monografie over Europese libellenlarven begon te werken. Het maken van het manuscript, dat zowel teksten als illustraties bevat, nam het grootste deel van zijn leven in beslag en was ten tijde van zijn overlijden niet voltooid. Onder coördinatie van Christophe Brochard werd er door een internationaal team samengewerkt om deze teksten en illustraties alsnog te publiceren. Omdat niet alles meer wetenschappelijk correct was, onder meer de taxonomie en de determinatiecriteria, lag het niet voor de hand om deze originele teksten zo

te publiceren of aan te passen na de dood van de auteur. In de plaats daarvan werd er gekozen om dit originele manuscript met prachtige tekeningen te laten voorafgaan door een zeer uitgebreide inleiding van meer dan 40 pagina's. In de eerste bijdrage beschrijven de drie kinderen, die ondertussen ook al ruim de 80 jaar voorbij zijn, hun herinneringen aan hun vader Paul-André en in het bijzonder aan de vijver bij hun woning in Zwitserland. In het volgende deel wordt de collectie van de Stichting Robert besproken en het belang van collecties voor wetenschappelijk onderzoek. Vervolgens wordt telkens het belang besproken van Robert voor achtereenvolgens Zwitserland, Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië. De volgende bijdrage gaat over de kruisbestuiving van de kunst en de wetenschap. Net als zijn vader legt Paul-André zich toe op het schilderen van de natuur en hoe zaken er werkelijk uitzien. Al op de leeftijd van 14 jaar schildert hij een waarheidsgetrouwe aquarel van de larve van de Gewone bronlibel waarop alle kenmerken van de soort zijn waar te nemen. Kenmerkend voor zijn werk zijn de heel verfijnde en precieze detaillering van zijn tekeningen en aquarellen, grote aandacht voor de determinatiekenmerken en een perfecte weergave van de verhouding van de larven en de adulten. In een volgend deel wordt er ingegaan op het niet meer geldig zijn van een aantal ondersoorten zoals *Cordulegaster boltonii immaculifrons*, waarvan men toen uitging dat dit een goede ondersoort was, maar die nu gewoon als variatie van *Cordulegaster boltonii* wordt beschouwd. En ten slotte worden een aantal praktische tips gegeven om larven en larvenhuidjes te zoeken, om larven op te kweken uit het eistadium, hoe larven best onderzocht worden met de microscoop en hoe ze kunnen verstuurd worden met de post (ook levende larven!), en dit deel wordt afgesloten met een

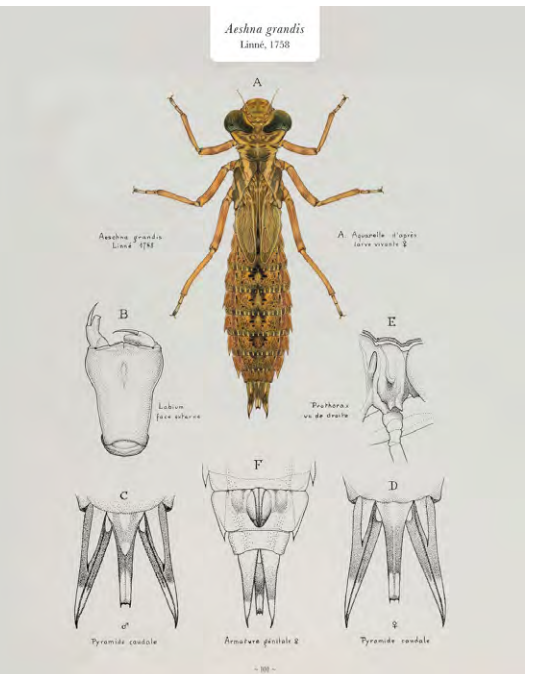

uitleg over terminologie van begrippen.

Elk van de 107 soorten en 6 ondersoorten worden zoals Robert ze oorspronkelijk had neergeschreven, gepresenteerd over twee volle pagina's, met links de tekst in het Frans

en het Duits en rechts de sublieme aquarellen en lijntekeningen. De 107 aquarellillustraties worden allemaal in hun oorspronkelijke grootte weergegeven en zijn van een ongeëvenaarde schoonheid en wetenschappelijke precisie. Nadien volgt de originele determinatiesleutel zoals door Robert werd opgesteld, waaraan niets werd veranderd, en om af te sluiten zijn er nog tientallen aquarellen en lijntekeningen die mooi weergeven hoe er door hem werd tewerk gegaan.

Dit is een schitterend boek dat op een unieke manier wetenschap en kunst combineert en daardoor zowel de natuur- als de kunstliefhebber zal interesseren. Door de heel verzorgde afwerking, drukwerk en papierkwaliteit is dit gerust een boek dat je op jouw salontafel kan leggen. Paul-André Robert heeft hier niet minder dan 50 jaar aan gewerkt en het zou heel jammer zijn geweest indien dit allemaal in een lade was blijven liggen en nooit toegankelijk gemaakt voor een breder publiek. Het is dan ook de verdienste van Christophe Brochard, maar ook van Hansruedi Wildermuth, dat dit boek uiteindelijk na zoveel jaren toch is gepubliceerd. Ondanks de vrij hoge prijs een absolute aanrader om in huis te halen!

Distribution Atlas of Dragonflies and Damselflies of Lithuania

B. Gliwa, G. Švitra, A. Petraška, V. Uselis & V. Jusys. 2019.

UAB Kruenta. 120 pagina's. ISBN 978-609-8135-05-3. Hardcover. Prijs € 15,00 exclusief verzendkosten.

René Manger

Deze overzichtelijke atlas is in het Litouws en Engels geschreven en wordt door de auteurs gezien als een aanvulling en vervolg op het boek *Odonata of Lithuania* (Gliwa & Šitra 2016). Litouwen is het grootste land van de drie Baltische staten.

De inleidende hoofdstukken geven een korte beschrijving van het landschap van Litouwen en hoe de data voor het boek is vergaard en verwerkt. Zo is bijvoorbeeld het grootste deel van de 20.000 waarnemingen door de auteurs in het veld verzameld, de overige waarnemingen zijn verkregen via social media, fotografen en mondelinge mededelingen. Voor Nederlandse begrippen is het aantal waarnemingen voor deze atlas niet hoog, maar de lezer krijgt vermoedelijk voldoende beeld van de verspreiding van de libellensoorten in dit land. Daarna volgt een

hoofdstuk met de habitatbeschrijvingen. Er is een indeling van elf habitattypen gemaakt aangevuld met foto's. Naast specifieke plantensoorten worden ook libellensoorten genoemd die in de betreffende habitat worden waargenomen. Verder is er ook een tabel met de beschermingsstatus van de libellensoorten in Litouwen opgenomen.

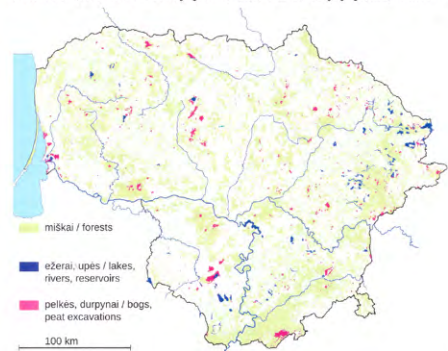
Het grootste deel van het boek wordt ingenomen door de soortbeschrijvingen. Per soort wordt één pagina gebruikt. Op de bovenste helft van de bladzijde is van elke soort een foto, een fenologiebalk met de vliegtijd, het aantal waarnemingen en een verspreidingskaart geplaatst. De verspreidingskaarten hebben een grid van 10 x 10 km. Bijna alle foto's in het boek zijn voorzien van datum en plaats. De data die voor de verspreidingskaarten in het boek zijn

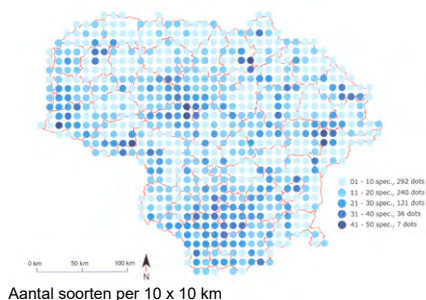
approximately 20% of the country consists of low hills and numerous lakes. Most of these higher areas are situated in the south and east of the country, constituting part of the Baltic Uplands, while the remainder are in Zemaitija in the west of the country. The remaining 30% of the country is covered by sandy plain, mostly dominated by pine forests. In total, forest covers about 33% of the country's area, a percentage slightly increasing.

Though with a maritime influence, the climate of Lithuania is that of the humid continental type, belonging to the mild/cold summer sub-type (Dfb). The average July temperature is about 17°C and the country records a 39% average of possible sunshine hours. Subject to significant annual variation, the 5°C threshold of average temperature is typically reached on about 10 April and the 10°C mark on 5 May. Annual precipitation ranges from 570 mm in the central plain to 900 mm in the south-west of the Zemaitija uplands. The average vegetation period of plants varies from 140 days in the east of the country to 156 days in coastal areas.

Lithuania has quite a dense network of rivers and rivulets and the surface area of all rivers accounts for 0.5% of the country's total area. Before large scale hydromelioration in the second half of the 20th century, there was an average of 0.98 km of rivers/streams/ditches per square kilometre (0.46 km in sandy plains, 1.55 km in clayey plains). After the

7

Aantal soorten per 10 x 10 km

gebruikt, zijn vanaf het jaar 2000. Daarna volgt een korte toelichting van de verspreiding en habitat van de. Mede door de tweetaligheid en door de beperkte ruimte op de onderste helft van de pagina zijn de teksten erg kort. De libellenfauna van Litouwen lijkt met 69 soorten sterk op die van Nederland. Interessante soorten voor ons Nederlanders en Vlamingen zijn bijvoorbeeld Donkere waterjuffer (*Coenagrion armatum*), Speerwaterjuffer (*Coenagrion hastulatum*), Noordse waterjuffer (*Coenagrion johanssoni*), Dwergjuffer (*Nehalennia speciosa*), Siberische glazenmaker (*Aeshna crenata*), Tweevlek (*Epiptera bimaculata*), Witpuntoeverlibel (*Orthetrum albistylum*) en Oostelijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia albifrons*).

Het boek is uitgevoerd met een harde kaft, in een handig meeneem formaat. De content is degelijk ingebonden maar bevat papier van een matige druk kwaliteit. De foto's van de libellen zijn vrij klein afgedrukt en hebben niet het kwaliteitsniveau dat we van de meeste libellenboeken gewend zijn. Inhoudelijk gezien is het een goed samengestelde atlas met bondige teksten. Het leest daardoor snel en de hoeveelheid informatie over de libellenfauna is voldoende. Wanneer je meer gedetailleerde informatie wilt is het de overweging waard om het boek *Odonata of Lithuania* (2016) ISBN 978-609-8135-05-3 (€ 25,- incl. verzendkosten) aan te schaffen. Nadeel is echter dat dit boek in het Litouws geschreven is en elk hoofdstuk bevat slechts een korte Engelse samenvatting. Kortom, de prijs/kwaliteit verhouding van dit verspreidingsatlasje is prima en is zeker te prevaleren boven het boek uit 2016. Een serieuze aanrader voor de natuurliefhebber die naar Litouwen gaat.

Zygoptera, Coenagrionidae

Coenagrion johanssoni (Wallengreen, 1894)

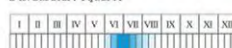

Porslė / Couple, Labanoro RP 2013-06-19, BG

1 1934 m. Alekšos (Stanionytė 1993b) rasta prie Biržų, kur dabar netiko tinkamų bogenų. / 1934 found by Alekša close to Biržai (Stanionytė 1993b), where no suitable habitats have been left.
2 Stanionytės identikuotas lervos. Greičiausiai apgariškas ir tai buvo kita rūšis (Bernard, Samolag 2002). / Likely due to a misidentification of larvae by Stanionytė (Bernard, Samolag 2002).

8 stebėjimai / records

2 kvadratai / squares

Johansono strelukė. Rečiausia vietinė rūšis Lietuvoje. Buvo žinoma tik iš vienos vietos Labanoro regioniniame parke, kur Girutskio rezervate sudaro nemažą gyvybingą populiaciją. 2018 m. autoriai rado kitą gana gausią populiaciją trijuose ežeruose Šimonių girioje.

Buvelinės. Tarpinės pelkės tipo vikšvynai, aukštapelkiniai distrofiniai ežerai su pakrantės liūna.

Arctic Bluet. The rarest local species. One population in the Labanoras Regional Park has been found in 2001 by Bernard and Samolag (2002). This population is quite numerous and the habitat is conserved as a strict reserve ensuring good perspectives. Another one has been identified in 2018 by the authors in several lakes in the woodland of Šimonių.

Habitats. Sedge fens, quaking bogs.

Anisoptera, Libellulidae

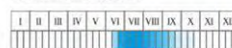
Sympetrum flaveolum (Linnaeus, 1758)

2016-07-20 Naisgalė, BG

602 stebėjimai / records

286 kvadratai / squares

Geltonoji skėtė. Dažna, tolygiai paplitusi, gana gausi rūšis. Vakaru Europoje, pvz. kai kuriuose Vokietijos regionuose ar Olandijoje, pastaruoju metu stebimas ženklaus nykimas (pvz. Lohr 2015).

Buvelinės. Nelabai reiki rūšis buvelinėms, aptinkama prie įvairių stovinčio ir lėtai tekančio vandens telkinių. Gausesnė žemapelkinėse balose ar vikšvynuose, laikinai užliejamose senvagėse. Gana gausi ir prie pelkinių bei miško ežerų su liūna. Rečiau melioracijos grioviniuose ar karjeruose.

Yellow-winged darter. Common and widespread, but not very abundant species. While it has been reported to become very rare in parts of West Europe, e.g. the Netherlands, parts of Germany (e.g. Lohr 2015), no decrease in abundance can be seen in Lithuania so far. Quite the contrary, it has been remarkably abundant in 2018.

Habitats. A wide range of standing and slow flowing water bodies. Most abundant in fens or temporarily flooded oxbows or similar habitats beside rivers. Forest and bog lakes. Rarely in ditches or gravel pits.